

ΕΣΤΙΑ

ΕΚΔΙΔΟΤΑΙ ΚΑΤΑ ΚΥΡΙΑΚΗΝ

Τόμος ΚΑ΄.

Συνδρομή ἰτήσια: Ἐν Ἑλλάδι φρ. 12, ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ φρ. 20. — Αἱ συνδρομαὶ ἔρχονται ἀπὸ 1 Ἰανουαρίου. Ἐκάστ. ἔτους καὶ εἶναι ἰτήσια. — Γραφεῖον Διδασκ. Ὁδὸς Σταδίου 82.

30 Αὐγούστου 1887

ΚΡΗΤΗ ΚΑΙ ΚΡΗΤΕΣ

Ἐπεθύμουν νὰ εἶχον τὴν δύναμιν νὰ γράψω τι ἄξιον τοῦ Κρητικοῦ λαοῦ καὶ νὰ τὸ ἀφιερῶσω εἰς Αὐτόν. Καὶ ἡ ἰδία ἀδυναμία, καὶ αἱ περιστάσεις, αἱ μεσοταὶ ἀπροόπτων ἐπεισοδίων, ὑφ' ἃς ἐπεσκέφθη τὴν Κρήτην, παρακωλύουσι τὸν ζωηρότατον τοῦτον πόθον τῆς ψυχῆς μου. Τῆς Κρήτης ὀλίγα μόνον μέρη ὑπόληψα νὰ ἴδω, καὶ οὐχὶ τὰ πολεμικώτερα. Ἡ πολιτικὴ κρίσις, ἡ ἀδιαλείπτως κρατοῦσα καθ' ἅπασαν τὴν διάρκειαν τῆς ἐν Κρήτῃ διαμονῆς μου, καὶ τὴν εἰς πάσας τὰς ἐπαρχίας περιοδεῖάν μου παρεκώλυσε, καὶ τὰς ἐπὶ τοῦ τόπου καὶ τῶν κατοίκων ἐντελεσετέρας μελέτας μου δὲν κατέστησε δυνατάς. Καὶ ἐν ὅλῃ ὁμῶς τῇ ἀτελείᾳ, ἣν ἐξ ἀνάγκης ἔχουσιν αἱ Κρητικαὶ ἐντυπώσεις μου, τὰς ἐμπιστεύομαι εἰς τὸ δημόσιον. Δὲν ἔχω ἄλλο μέσον ἢ τὸ τοῦ καλάμου καὶ τῆς δημοσιότητος ὅπως ἐκφράσω τὸ βαθὺ αἴσθημα τῆς τιμῆς, τὸ μέχρι θαυμασμοῦ χωροῦν, ὑπὲρ τοῦ Χριστιανικοῦ λαοῦ τῆς Κρήτης, ὅστις δὲν ἀπέκαμε πολεμῶν ὑπὸ τὴν σημαίαν τῆς εὐγενεστάτης τῶν ἰδεῶν, καὶ οὐτινος τὴν ἀρετὴν οὐδαμῶς ἐπηρεάσει τὸ δούλειον ἥμαρ. Τοῦτο κυρίως μὲ παρεκίνησε, πρὶν ἢ ἐπισκερθῶ ἐκ νέου τὴν Κρήτην καὶ ἐκδράμω εἰς τὸ ἐσωτερικόν, νὰ δημοσιεύσω τὰς ἐντυπώσεις ταύτας. Πρὸ τῆς τοιαύτης ἐπιτακτικῆς ἀνάγκης τῆς ψυχῆς παρεῖδον πᾶσαν ἀτέλειαν, καὶ χαίρω διότι παρέχεται μοι ἡ εὐκαιρία νὰ ἐκφράσω δημοσίᾳ ὅλην τὴν ἀγάπην ἣν αἰσθάνομαι ὑπὲρ τοῦ γενναίου λαοῦ τῆς Κρήτης, καὶ ὅλην τὴν τιμὴν ἣν μοὶ ἐμπνέει τὸ θάρρος αὐτοῦ, ἡ οἰκογενειακὴ ἀρετὴ, ὁ ἄδολος ὑπὲρ τῆς μεγάλτης πατρίδος ἐνθουσιασμός, ἡ πρὸς τὰς θυσίας ἐτοιμότης καὶ ἡ εὐγενὴς ὑπερηφάνεια μεθ' ἧς ὁ Κρητικὸς λαὸς ὑπέστη καὶ ὑφίσταται τῆς ἀδίκου μοίρας τὴν καταδρομὴν.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Μεταξὺ τῶν νοτιωτάτων ἀκτῶν τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἠπείρου καὶ τῶν βορειοτάτων τῆς Ἀφρικανικῆς, αἱρεται, ἐν μέσῳ θαλάσσης πολυκυμάντου, νῆσος μεγίστη ἐπιμήκως ἐκτεινομένη ἀπὸ δυσμῶν πρὸς ἀνατολάς. Ἐὰν ἀπὸ τοῦ βρασιλόπαιδος Κρητός, ἣ τῆς νύμφης Κρήτης, ἡ καὶ ἀπλῶς ἀπὸ τοὺς Κούρητας ἔλαβε τὸ ὄνομά τῆς ἡ νῆσος Κρήτη, τοῦτο δὲν δύναται ν' ἀποβῇ ἐπιμόνου ἐρεῦνης ἀντικείμενον. Καὶ ἡ Κρήτη,

ὡς πᾶσαι αἱ κλεισθεῖσαι ἑλληνικαὶ χῶραι, ἔσχε τοὺς αὐτόχθονας αὐτῆς κατοίκους καὶ τοὺς ἐπήλυδας, εἰς δὲ τὴν ὁμίχλην τῆς ἀπωτάτης ἀρχαιότητος συγχέονται δυσδιακρίτως οἱ Ἐτεόκρητες καὶ οἱ Κύδωνες, οἱ Κούρητες, οἱ Τελχῖνες, οἱ Κορύβαντες, οἱ Ἰδαῖοι Δάκτυλοι καὶ τόσα ἄλλα περιέργα γένη. Ποικίλαι ἀποικίαι, ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς ἠπείρου καὶ τῆς μικρᾶς Ἀσίας ὀρμηθεῖσαι ἠὔξησαν τὸν ἐπιχώριον τῆς Κρήτης πληθυσμόν, καὶ ἀπὸ τῆς καθόδου τῶν διαφόρων ἑλληνοπελασγικῶν φύλων καὶ τῶν ἀσιατικῶν ἀρχεται ἀτελῶς διαμορφουμένη ἡ ἱστορία τῆς νῆσου, ἐὰν οὕτω δύναται ν' ἀποκληθῶσιν αἱ μετὰ μύθων καὶ μυστηρίων πρῶται γνώσεις καὶ εἰδήσεις χώρας τινός. Εἰς τὴν χιονοσκεπῆ τῆς Κρητικῆς Ἰδης κορυφὴν τάσσει ἡ Ἑλληνικὴ μυθολογία τὴν ἀνατροπὴν τοῦ Διός. Ἐκεῖ ἔζησεν ὁ πατὴρ αὐτοῦ Κρόνος καὶ ἡ μήτηρ του Ῥέα, ἐκεῖ ἐβίωσαν οἱ Κούρητες, οἱ Τιτᾶνες καὶ αἱ Τιτανίδες, ἐκεῖ οἱ Κορύβαντες ἠλλάλαζον συγκρούοντες λέβητας χαλκοῦς καὶ δόρατα ἐπὶ τῶν ἀσπίδων ὅπως καλύψωσι τοῦ βρέφους τὰς φωνάς, καὶ σώσωσι τὸ νεογνὸν ἀπὸ τοῦ πατρός του Κρόνου τὴν ἀδηφάγον μανίαν, ἐκεῖ τὸ πρῶτον ἐσημειώθησαν καὶ οἱ Ἰδαῖοι Δάκτυλοι, περιέργον γένος ἰστάμενον μεταξὺ γιγάντων καὶ κοινῶν βροτῶν, ἱερεῖς καὶ μῦσται ἀγνώστων μυστηρίων ἐπιμελῶς ἀποκρυπτομένων ἀπὸ τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ ἀμαθοῦς πλήθους. Πρῶτοι οὗτοι ἐξορύσσουσι καὶ κατεργάζονται τὸν σίδηρον καὶ τὸν χαλκόν, ὀξύνουσι τὸ ἔγχος, ἐφευρίσκουσι τέχνας πρωτογενεῖς, ἐπαρκοῦσι διὰ τῆς ἐπινοίας εἰς τὰς πρῶτας τοῦ ἀγροίκου ἀνθρώπου χρείας, καὶ ρίπτουσι τὰς βάσεις θρησκείας, θύραθεν εἰσαχθείσης, καὶ ἧς καθίστανται προνομιοῦχοι μυσταγωγοί.

Καὶ ὁ χρυσοῦς αἰὼν, τὸ θελκτικόν τοῦτο πλάσμα ποιητικῆς φαντασίας, ἐν Κρήτῃ τὸ πρῶτον ἐτέθη καὶ ἐκεῖ ἐτελεύτησε. Εἰς λαβύρινθον σχολιώτερον τοῦ παρὰ τὴν Κνωσσὸν καὶ τὴν Γόρτυνα θὰ εἰσῆρχετο ὁ πειρώμενος, ὑπὸ τὸ ἀμφίβολον φῶς τῶν μύθων καὶ τῶν παραδόσεων, νὰ διαλευκάνῃ τὰ τῶν πρῶτων γηγενῶν ἢ ἐποικίων τῆς Κρήτης καὶ τὰ τῶν πρῶτων ἡγεμόνων. Μεταξὺ τῆς ἀσαφείας καὶ τῶν ἀλληγοριῶν τῆς μυθολογίας, καὶ τοῦ πρώτου εὐκρινοῦς πῶς ση-

μείου, ὁπόθεν ἄρχεται ἡ ἀξιόπιστος ἱστορία, παρὰ τὸ μεταίχμιον τοῦτο τῆς φαντασίας καὶ τῆς ἀληθείας, ἐγείρεται ἐπιβάλλουσα μορφή δεσπόζουσα τῆς Κρήτης πάσης, καὶ κατακυριεύουσα τῆς ἱστορίας τῆς. Εἶναι ὁ Μίνως, τῆς Κρήτης ὁ πρῶτος νομοθέτης καὶ βασιλεὺς. Ἐὰν ὑπῆρξαν εἰς ἡδύο, ἐὰν ὁ πρῶτος ἤμασε τὴν ΙΕ' π. Χ. ἑκατονταετηρίδα, ἐὰν ὁ δεύτερος ἐπεφάνη τρεῖς αἰῶνας βραδύτερον συνεχίζων τοῦ ὁμωνύμου προκατόχου τοῦ τὸ ἐνδοξόν ἔργον τίς θὰ δυνηθῆ αὐθεντικῶς νὰ βεβαιώσῃ; Ἐὰν ὅμως πλειόνων Μίνων ἡ ὑπαρξίς δύναται ν' ἀμφισβητηθῆ, ἡ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Κρήτης ἐμφάνισις ἐξόχου νομοθέτου καὶ βασιλέως τοῦ Μίνω φέροντος τὸ ὄνομα εἶναι γεγονός ὑπ' αὐτῆς τῆς ἱστορίας πιστοποιούμενον. Καὶ ἡ μορφή τοῦ ἐξόχου ἀνδρός, ἐν τῇ ἐκτυλίξει τῶν τυχῶν τῆς πατρίδος του εἶναι ὅ,τι καὶ ἡ μορφή τοῦ ὄρους τῆς Ἰδῆς ἐν τῇ γεωλογικῇ τῆς Κρήτης συστάσει. Τὴν κορυφὴν αὐτῆς οὐδεμία ἄλλη κορυφὴ δύναται νὰ σιασῇ, καὶ εἰς τοῦ Μίνω τὸ ὄνομα οὐδεμία δόξα δύναται νὰ ὑψωθῆ. Ὅπως δὲ ὁ ὑπερύψηλος κῶνος φαίνεται πόρρωθεν δεσπόζων τῆς νήσου, οὕτω καὶ ὁ Μίνως κυριαρχεῖ πράγματι καὶ ὑποτάσσει τὰ πάντα καὶ τοὺς πάντας ὑπ' αὐτόν. Νοῦς ὑπέρτερος καὶ βαθὺς ἐπινοεῖ νομοθεσίαν, ὁπότε ἄγνωστον σχεδὸν ἦτο τοῦ νόμου τὸ στοιχεῖον καὶ ἡ ἀρχή. Τὸ ἔργον αὐτοῦ ἀποβαίνει οὕτω εὐστοχον καὶ σοφόν, ὥστε οἱ αἰῶνες κηρύσσουν τῆς νομοθεσίας αὐτοῦ τὸ ἀπαράμιλλον καὶ προσφυές, ὁ Λυκοῦργος ἀντλεῖ ἐκεῖθεν τῆς ἰδίας ἑαυτοῦ νομοθεσίας τὰς πρώτας βάσεις, ὁ Πλάτων καὶ ὁ Ἀριστοτέλης ἐπιδαψιλεύουσιν ἐγκώμια εἰς τὸ πνευματικόν τοῦ κρητὸς ἔργον, καὶ ἐνῶ ἡ πείρα οὐδὲν νεώτερον τολμᾷ νὰ προσθήσῃ εἰς τὸ ἤδη θεμελιωθέν, ἡ μεταγενεστέρα σοφία ἔρχεται νὰ ἀνιλήσῃ εὐλαβῶς ἀπὸ τοῦ οἰκοδομήματος ὅπερ ἐπέζηεν ἡ ἰσχυρὰ τοῦ Μίνω διάνοια. Νομοθέτης, βασιλεὺς, στρατηγὸς καὶ ναύαρχος κατορθοῖ νὰ συναγεῖρη περὶ αὐτόν τῆς Κρήτης τοὺς πρώτους λαούς, ἐπιτελῶν τὸ θαῦμα τοῦ Συγκρητισμοῦ, καὶ ἀπὸ τῆς ξηρᾶς μεταφέρων τὸ στάδιον τῆς ἐνεργείας καὶ τῆς χρησιμότητος αὐτοῦ εἰς τὴν θάλασσαν καθαίρει τὸ πέλαγος ἀπὸ τῶν πειρατῶν καὶ θνήσκει, πόρρω τῆς πατρίδος, ἐν μέσῳ δόξης ἀνυπερβλήτου, ὡς ἡμίθεος μᾶλλον ἢ ὡς ἄνθρωπος τιμηθεὶς.

Τοξότην καὶ ἡγεμόνα κραταιόν, ὀγδοήκοντα ἄγοντα νῆας, εὐρίσκομεν τὸν Κρητὰ Ἰδομενέα πρὸ τῶν ἀκτῶν τῆς Τρωάδος. Τοῦ Ὀμήρου ἡ μεγαλοφυΐα ἀπαθανατίζει, μετὰ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων, καὶ τοὺς Κρητάς, ἐν τῇ καθολικῇ ὅμως ἐκτυλίξει τῆς ἱστορίας τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους, μετὰ τινος δυσκολίας κατορθοῦμεν, εἰς τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους, νὰ ἀνεύρωμεν τὴν Κρήτην καὶ τοὺς Κρητάς δρῶντας ὡς σύνολον. Εἶτε

λόγῳ τῆς χωρογραφικῆς αὐτῆς διαιρέσεως, εἶτε λόγῳ τυφλῆς εἰς τὰ μαντεῖα πίστεως, εἶτε ἔνεκα ἀντιζηλιῶν τῶν κατοίκων αὐτῆς, συνεχῶν ἐρίδων καὶ αἱματηρῶν πολέμων οὓς αἱ πολυάριθμοι καὶ ἰσχυραὶ πόλεις διεξῆγον πρὸς ἀλλήλας, ἡ νῆσος Κρήτη δὲν διεδραμάτισε τὸ πρόσωπον ἐκεῖνο, ὅπερ ὑπισχεῖτο καὶ ἡ θέσις αὐτῆς καὶ τῶν κατοίκων τῆς ἡ ἀνδρία. Τὸ Ἑλληνικὸν ἐλάττωμα τῆς δυσχερῶς ἀναγνωρίσεως, ἢ καὶ μὴ ἀναγνωρίσεως παντελῶς οὐδεμιᾶς προσωπικότητος καὶ οὐδεμιᾶς ὑπεροχῆς, ἐσημειώθη καὶ ἐν Κρήτῃ ἐπίσης ἰσχυρῶς ὅπως καὶ ἐν πάσῃ ἄλλῃ χώρᾳ Ἑλληνικῇ. Εἰς ἀλληλόμαχον πάλιν, καὶ ἀφθονον χύσιν αἱματος ἀδελφικοῦ ἠγάλισκον οἱ Κρητῆς τὰς ἰδίας δυνάμεις. Αἱ πόλεις ὠπλίζοντο κατ' ἀλλήλων, ἡ ἐθνικὴ ἐνότις διεσπάτο, κατετέμνοντο αἱ δυνάμεις, καὶ ὅταν ἡ νίκη ἔστεφεν ἐπὶ τέλους μακροῦς πολέμους καὶ μακρὰς πολιορκίας, ἀνεκηρύσσετο καὶ ἦτο νίκη ἄδοξος καὶ ἄγονος, διότι δὲν ὑπῆρτεῖ ἰδέας, οὔτε τοῦ ὅλου Ἑλληνισμοῦ τὰς κινδυνεύουσας τέχνας. Τὸ ἐλάττωμα τοῦτο οὐδεὶς θὰ εἶχε τὴν διάθεσιν ν' ἀμνηστεύσῃ, καὶ καθ' ἧσσαν λόγον νὰ ἐξυμνήσῃ. Ἄς ὁμολογηθῆ ὅμως, ὅτι ἐὰν ἡ Ἑλλάς τῆς ἀρχαιότητος δὲν κατάρθρωσε νὰ παρατάξῃ ἠνωμένας τὰς πολεμικὰς δυνάμεις τῆς Στερεᾶς καὶ τῶν νήσων, τοῦτο ὀφείλεται ἴσως εἰς ἰσχυρότατον αἴσθημα στενῆς ἐπαρχιακῆς ὑπερηφανείας, οὐδεμίαν στεργούσης συγχώνευσιν, ἐξ εὐγενοῦς ζηλοτυπίας καὶ ἀβασίμου φόβου ἀπορροφήσεως. Εἶναι καὶ τοῦτο ἐν τῶν ἰδιαιτάτων γνωρισμάτων τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς, ὅπερ καὶ σήμερον ἔτι δύναται νὰ διαγνώσῃ ὁ ψυχολόγος παρατηρητής. Ἀναγκασόμενοι νὰ ὑπακούωμεν, δυσφοροῦμεν καὶ δυσανασχετοῦμεν οἱ Ἕλληνες, ἡ δὲ πιθανότης ὅτι δυνάμεθα, ὡς ἄτομα, νὰ στερηθῶμεν τῆς αὐτενεργείας μας, πρόκειται βᾶσανος καὶ ἀντικείμενον ἐσωτερικῆς ἐξεγέρσεως δ' ἡμᾶς. Οὐχὶ ὅπως δικαιολογήσῃ τις τοὺς Κρητάς, ἀλλ' ὅπως ἐξηγήσῃ, εἰ δυνατόν, τὸ φαινόμενον τῆς ἀπραξίας αὐτῶν ἐν παραφρημέναις ἡμέραις εὐκλείας καὶ κινδύνων, δύναται νὰ προσφύγῃ εἰς παραπλησίους συλλογισμοὺς, καὶ νὰ ἐπικαλεσθῆ παραδείγματα ἐσωτερικῶν διαιρέσεων, ἀνυποτάκτων φιλοτιμιῶν, ἀντιδράσεων ἐνίοτε, καὶ ἐρίδων ἀπορροφησασῶν δυνάμεις ἐπαρχιακὰς δυναμένας βεβαίως προσφορώτερον καὶ ἐθνικώτερον νὰ χρησιμοποιηθῶσι.

Ἐφίσταται ἡ στιγμή καθ' ἣν καὶ πόλεμοι ἐσωτερικοὶ, ἀλλὰ καὶ αὐτονομία ἐθνικὴ πρόκειται νὰ παύσῃ διὰ τὴν Κρήτην. Ἡ δεξιότης καὶ τὸ θάρρος τῶν Κρητῶν τοξοτῶν, μαχομένων εἰς τὰς τάξεις τῶν ἐχθρῶν τῆς Ῥώμης, ἐξοργίζουσι τὴν Σύγκλητον, καὶ ὁ ὑπάτος Κόϊντος Μέτελλος, τὸ 69ον ἔτος π. Χ. διαταχθεὶς ἀποβιβάζεται εἰς τὰς ἀκτὰς τῆς Κυδωνίας, ἐκεῖ που

ἐνθα σήμερον ἀπλοῦται τῶν Χανίων ἡ πόλις. Ἡ γεωγραφικὴ τῆς Κρήτης θέσις, καὶ τὰ μεγάλα στρατιωτικὰ καὶ ναυτικὰ πλεονεκτήματα, τὰ ἐκ τῆς κατοχῆς τῆς Κρήτης πηγάζοντα, ἐπεισαν μᾶλλον τὴν Σύγκλητον νὰ κινηθῆ κατὰ τῆς νήσου, ἢ δυσαρσεκείας ἀφορμαὶ εἰς προφάσεις ἐξεζητημένας ἀναγόμεναι. Ὅπως δὲ ποτε ὁ Μέτελλος ἀπέβη εἰς τὴν Κρήτην, ὁ Κρῆς στρατηγὸς Λασθένης, ἠττηθεὶς ἐν τῇ μάχῃ, ἀπέδρα εἰς τὴν Κνωσσόν, καὶ ὁ Μέτελλος, κατασχὼν τὴν Κυδωνίαν ἐβάδισε πρὸς ἀνατολὰς ἀλισκῶν καὶ ὑποτάσσω. Ἡ Κρητικὴ αὐτονομία ἐτάφη ὑπὸ τὸ πέλημα τῶν Ῥωμαϊκῶν λεγεῶνων, καὶ τοῦ Διὸς καὶ τοῦ Μίνως ἡ πατρὶς ἀπέβη ἐπαρχία Ῥωμαϊκὴ. Ἀμείβουσα τὰς νίκας τοῦ Μετέλλου ἡ Σύγκλητος ἀπονέμει αὐτῷ τὴν τιμητικὴν προσωνομίαν τοῦ Κρητικοῦ. Καὶ οὕτω, ὑπὸ τὸ κτύπημα σφύρας ξενικῆς, ἐσφυρηλατήθη τότε τὸ πρῶτον καὶ συνεσφίγγθη περὶ τὰ σφυρὰ τοῦ Κρητὸς τῆς δουλείας ὁ κρίκος. Ἀπαίσιος σταθμὸς, ὅστις δὲν ἐπέπρωτο, ἐνῶ ἦτο ὁ πρῶτος, νὰ ἦναι τοῦλάχιστον καὶ ὁ ἔσχατος...

Ὁ διχασμὸς τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους, καὶ ἡ εἰς τὴν νέαν Ῥώμην μετάθεσις τῆς πρωτεύουσας ἤγαγε τὴν Κρήτην εἰς τὴν μερίδα τοῦ Βυζαντίου. Κατὰ τῆς συμφορᾶς τῆς δουλείας ἀνέτειλε τότε φῶς παραμυθίας, διὰ τοῦ Ἀποστόλου Παύλου ἀνατεῖλαν. Ὁ ἔξοχος καὶ ἀκάματος προσήλυτος, τὸν μαθητὴν του Τίτον ἔχων ἐπίκουρον, καταφθάνει εἰς Κρήτην, φωτίζει τὰς διανοίας, πείθει τὰς συνειδήσεις, καὶ θεμελιῶ, ὑπὸ πρῶτον ἐπίσκοπον τὸν Τίτον, τὴν πρώτην χριστιανικὴν ἐκκλησίαν καὶ ἐπισκοπὴν τῆς Κρήτης. Ἡ κυβέρνησις τοῦ Βυζαντίου, ὁμογενῆς ἤδη, διεῖπεν οὕτω ἄχρι τοῦ ὀγδοῦ μ. Χ. αἰῶνος τὰς τύχας καὶ τὰ συμφέροντα τῆς Κρήτης. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ὅμως ταύτην χυθέντες ἐπὶ τὴν Μεσόγειον οἱ Σαρακηνοὶ ἐγκαθίστανται εἰς τὴν νήσον, καὶ παρὰ τὴν Κνωσσόν, τὴν ἑδρὰν τοῦ Μίνως, ἦν ὑμνησεν ὁ Ὅμηρος, κτίζουσι, διὰ τῶν ἐρειπίων τῆς ἀρχαίας πόλεως, τὸν Χάνδακα, τὸ σημερινὸν Μεγάλο-κάστρο, ὑπεράποκαλοῦσι Χανθὰκ λόγῳ τῆς εὐρυτάτης τάφρου ἣν ὠρυξαν περὶ τὴν νεόδμητον πόλιν. Καὶ ἀντέστησαν μὲν οἱ Βυζαντινοὶ στρατηγοὶ κατὰ τῆς ξένης ἐπιδρομῆς, μόνος ὅμως ὁ στρατηγὸς Νικηφόρος Φωκάς, ὁ βραδύτερον κατασταθεὶς αὐτοκράτωρ, ἠτύχησε νὰ ἀπελάσῃ βίᾳ καὶ κακῶς ἔχοντας τοὺς Σαρακηνούς ἐκ τῆς νήσου. Ἡ Κρήτη ἐπανῆλθεν οὕτω καὶ πάλιν εἰς τὸν ὁμογενῆ κόλπον τοῦ Βυζαντίου. Ἀπηνῆς ἐντούτοις μῦτρα, μέχρι τῆς σήμερον ἀκαμπτος καὶ ἀνεξιλέωτος μένουσα, διώκει ἔκτοτε τὴν νήσον. Μετὰ ταχύτητος ἀστραπιαίας ἀλλάσσοσιν οἱ δεσπότες καὶ αἱ δυσμενεῖς τύχαι αὐτῆς, ἡ δὲ Κρήτη πίπτει ἀλληλοδιαδόχως ἀλισκομένη ἢ

ἀπεμπωλουμένη ἀντὶ χρυσοῦ εἰς τῶν Σταυροφόρων τὰς χεῖρας καὶ περὶ τὸν δωδέκατον αἰῶνα εἰς τὰς τῶν Ἑνετῶν. Τραγικὴ περίοδος παθημάτων ὀδυνηρῶν, καὶ δουλείας ἐξευτελιστικῆς ἄρχεται τότε διὰ τὴν Κρήτην. Πόθων καὶ ζηλοτυπίας ἀντικείμενον ἡ περιμάχητος νύμφη ἀποβαίνει τὸ ἵπποτικὸν ἐντευκτήριον τῆς εὐρωπαϊκῆς εὐγενείας, καὶ τὸ κρυσφύγιον ἐναλλάξ παντοίων ἀλητῶν καὶ τυχοδιωκτῶν. Ἐρυθραίνονται αἱ θάλασσαὶ αὐτῆς ὑπὸ τοῦ αἵματος τῶν ἐχθρῶν της, καὶ εἰς τὰς εὐφύρους κοιλάδας της θνήσκουσιν οἱ ἀγωνιζόμενοι ὅπως τὴν κατακτήσωσι. Ἄλλ' εἰς τὴν βίβλον τοῦ πεπρωμένου εἶχε δι' αἵματος γραφῆ νέα δεινотάτη τῆς Κρήτης συμφορὰ. Οἱ Τοῦρκοι ἐπέπεσαν κατὰ τῶν Ἑνετῶν, ἐπαρχία δὲ Τουρκικὴ, μετὰ πάλιν δεινὴν καὶ μυριόενκρον, κατέστη ἡ ὑπερήφανος νῆσος περὶ τὴν ΙΖ' ἑκατονταετηρίδα. Ὁ τρομερὸς σπασμὸς, ὁ συγκλονήσας τὴν Ἀνατολὴν κατὰ τὸ 1821 συνήρπασε καὶ τὴν Κρήτην. Παράπλευρος τῇ Ἑλλάδι ἐπολέμησεν, ἐπὶ ἑπτὰ μακροῦς ἐνιαυτούς, καὶ ἡ Κρήτη, ἐπείνασε, ἐσφάγη, ἐκάη καὶ ἠρημώθη... Τὸ πεπρωμένον ὅμως δὲν εἶχεν οὐδὲ τότε καμφοῆ. Ἐνῶ τῆς Ἑλλάδος ἐλάχιστον τμήμα ἠλευθεροῦτο, εἰς ἄδικον δουλείαν κατεδικάζετο ἐκ νέου ἡ Κρήτη, οἱ τοὺς δεσπότες αὐτῆς πολιορκοῦσα τότε ἐντὸς τῶν φρουρίων. Βραδύτερον ἀντὶ γέρατος παρασχεθείσης συνδρομῆς ἡ νῆσος Κρήτη ἐξεχωρήθη εἰς τὴν Αἴγυπτον, ἀνελήφθη καὶ πάλιν ὑπὸ τῆς Τουρκίας, ἐπαναστάτησε κατὰ τὸ 1848, συνεταράχθη κατὰ τὸ 1858, ἐξηγέρθη πάνοπλος κατὰ τὸ 1866, ἐπολέμησεν ἀδιαλείπτως ἐπὶ τρία συνεχῆ ἔτη, εἶδε τὰ τέκνα αὐτῆς ζητοῦντα τὸν ἄρτον τῆς φιλοξενίας, εἶδε τὰς γυναῖκας καὶ τὰ παῖδια σφαζόμενα ἀνάνδρως, θνήσκοντας τοὺς πολεμιστάς της ἐν ἀκραδάντῳ πίστει πρὸς τὸν Θεὸν καὶ πεποιθήσει εἰς τὸ μέλλον τῆς πατρίδος καὶ τὴν ἐλευθερίαν τῆς Κρήτης, καὶ ἐφώτισε τὸ σπαραξικάρδιον δράμα τῆς Ἐπαναστάσεως διὰ τῆς θυσίας καὶ τοῦ ἐξόχου μαρτυρίου τῆς μονῆς τοῦ Ἀρκαδίου...

Τί πλείοτερον νὰ εἶπῃ τις προκειμένου νὰ τερματίσῃ τὴν ταχύτατην καὶ κεφαλαϊώδη ταύτην σύνοψιν τῶν τυχῶν καὶ περιπετειῶν τῆς μαρτυρικῆς νήσου; Ἐν μέσῳ πυρὸς καὶ καπνοῦ, μὲ καταξέσχισμένον τὸ σῶμα ἐκ τῶν πληγῶν, μὲ κρίκους ἀλύσεων, ῥινοθεισῶν ἤδη διὰ νέων θυσιῶν, βαδίζουσα ἐπὶ σκελετῶν καὶ κρανίων, καὶ φωτιζομένη ὑπὸ λάμπειας ἀπαισίας δηλώσεων καὶ δλοκαυτώσεων φαίνεται βραδέως ἀνακλύπτουσα ἀπὸ τοῦ πενθίμου τούτου ἀδύτου, ἡ ποιητικὴ προσωποποίησις τῆς εὐγενοῦς Κρήτης. Τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐγείρουσα πρὸς τὸν οὐρανόν, καὶ τὴν περίξ σκηνὴν καὶ τοὺς σκελετοὺς δακτυλοδεικτοῦσα: «Ἴδου ἡ ἱστορία μου», λέγει...

Τῆς παρθένου οἱ ὀφθαλμοὶ στρέφονται εἶτα πρὸς τὴν Ἑλλάδα, καὶ ἐνῶ ἡ καθημαγμένη αὐτῆς δεξιὰ δακτυλοδεικτεῖ τὰς Ἀθήνας, τὰ χεῖλη τῆς ψιθυρίζουσιν ἀσθενῶς. Θέλει βεβαίως νὰ εἴπῃ : ἐκεῖ εἶναι ἡ ἐλπίς μου.....

(Ἔπεται συνέχεια).

ΣΠΥΡΙΔΩΝ ΠΑΓΑΝΕΛΗΣ

ΤΑ ΠΟΥΛΑΚΙΑ

ΚΩΜΩΔΙΑ ΕΙΣ ΠΡΑΞΕΙΣ ΤΡΕΙΣ ΥΠΟ Ε. LABICHE ΚΑΙ DELACOUR.

(Μετάφρασις Ν. Γ. Π.)

(Συνέχεια· ἴδε προηγούμενον φύλλον).

ΣΚΗΝΗ ΟΓΔΩΗ

ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ, ΤΙΒΟΥΡΚΙΟΣ.

ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ, (στηριζέται οικειῶς εἰς τὸν βραχίονα τοῦ Τιβουρκίου· ἀμφότεροι εἶναι εὐθυμοί). Αὐτὸ μάλιστα, ἦτο ὠραῖον γεῦμα· στρείδια, ποδαράκια μὲ ἀυγολέμονον... ἔκαμες τὸ χρέος σου μὲ τὸ παραπάνω... φίλησέ με, μικρέ !

ΤΙΒΟΥΡΚΙΟΣ. Εὐχαρίστως ! (Κατ' ἰδίαν ἀφ' οὗ τὸν ἠσπάσθη) Μοῦ φαίνεται πῶς ὁ μπαμπᾶς τὸ ἔρρηξε κομματάκι ἔξω.

ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ. Μοῦ προσέφερες τὸ γεῦμα... εἶναι ἡ σειρά μου τώρα· προσφέρω κ' ἐγὼ τὸν καφέ.

ΤΙΒΟΥΡΚΙΟΣ, (κατ' ἰδίαν). Ὁ τι ἤπιαμε.

ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ. Θὰ σὲ προσεκάλουν νὰ συμφάγωμεν τὸ βράδυ... ἀλλὰ δὲν πεινῶ...

ΤΙΒΟΥΡΚΙΟΣ. Οὔτε ἐγὼ μόνον διψῶ.

ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ. ᾿Α ! Τιβούρκιε... Ἴσως νομίζεις πῶς δὲν σὲ ἀγαπῶ... διότι δὲν σοῦ στέλλω χρήματα... ἀλλ' αὐτὸ τὸ κάμνω διὰ τὸ καλόν σου... μὲ θλίβει πολὺ ὅμως, καὶ ἂν ἤκουα τί μοῦ λέγει ἡ καρδιά μου...

ΤΙΒΟΥΡΚΙΟΣ. ᾿Ω, ἀκούε την, μπαμπᾶ !

ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ, (τρυφερῶς). Ὅχι, πρέπει νὰ τυραννηθῆς, νὰ στενοχωρηθῆς, νὰ καταλάβῃς τί θὰ εἴπῃ ἐργασία... Ἄκουσε νὰ σοῦ εἰπῶ... Κάνεις δὲν ἔγινε μεγάλος καὶ ἐπίσημος ἂν δὲν ὑπέφερε, ἂν δὲν εἰργάσθη ὅταν σκυλί, ὅτε ἦτο νέος...

ΤΙΒΟΥΡΚΙΟΣ, (διαμαρτυρούμενος) Ὅμως...

ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ. Ἄκουε αὐτὸ ποῦ σοῦ λέγω ἐγὼ ! Ὅμως μὴ σὲ μέλη ! ὅταν θὰ γείνης μεγάλος ἄνθρωπος... ὅταν θὰ ἦσαι πλούσιος... ὅτι θελήσῃς θὰ σοῦ κάμνω ἐγὼ !

ΤΙΒΟΥΡΚΙΟΣ. Εἶσθε πολὺ ἀγαθός !

ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ, (τρυφερῶς). ᾿Α Τιβούρκιε ! Ἴσως νομίζεις πῶς δὲν σὲ ἀγαπῶ... ἀλλὰ σὺ εἶσαι

τὸ πᾶν δι' ἐμέ... καὶ ἂν ἐργάζωμαι ἀκόμη... ἂν φθείρω τὴν ζωὴν μου διὰ νὰ κατασκευάζω τσοχαις... ἂν ἔσθησα ἄλλους δεκαπέντε ἐργαλείους...

ΤΙΒΟΥΡΚΙΟΣ. Τὸ κάμνετε διὰ νὰ πολεμήσετε τοὺς ᾿Αγγλους.

ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ. Διὰ σέ... καὶ διὰ νὰ σκάσω τοὺς ᾿Αγγλους. (Παραφῶρος). Ἔλα φίλησέ με !

ΤΙΒΟΥΡΚΙΟΣ. Εὐχαρίστως, μπαμπᾶ. (Περιπτύσσονται ἀλλήλους· κατ' ἰδίαν). Νομίζω πῶς ἡ στιγμή εἶναι κατάλληλος νὰ τοῦ ὁμολογήσω τὰς δώδεκα χιλιάδας δραχμᾶς. (Μεγαλοφῶνος). Μπαμπᾶ, ὅσον καὶ ἂν συναισθάνομαι τὸ ἄτοπον...

ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ, (διακόπτων αὐτόν). Εἶδα τὸ νοικοκυριό σου... εἶναι λαμπρόν... Ἄλλὰ τί νὰ σοῦ εἴπω... πολλοὺς κομμοὺς ἔχεις...

ΤΙΒΟΥΡΚΙΟΣ. Ἔχω τρεῖς μόνον...

ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ. Εἶναι παραπολλοί !

ΤΙΒΟΥΡΚΙΟΣ. Ἐ ! ἔτσι, τοὺς ἦδρα μιὰ φορά εἰς καλὴν τιμὴν... καὶ ἐπειδὴ ἦσαν πολὺ εὐθηνοί...

ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ, (κνιτάζων αὐτόν καὶ μὴ προσέχων εἰς τοὺς λόγους του). ᾿Α ! τί νόστιμος ποῦ εἶναι ὁ Τιβούρκιός μου... τί ὠραῖος !... Στάσου ! δύο χρόνια τώρα δέν σου ἔδωσα τίποτε... θέλω νὰ σου δώσω κάτι τι...

ΤΙΒΟΥΡΚΙΟΣ, (ἐκθαμβος). Εἰς ἐμέ ;

ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ. Θὰ σοῦ δώσω τὴν διαμαντένια μου καρφίτσα. (Ἀποσπᾷ αὐτὴν ἐκ τοῦ ὑποκαμίσου του).

ΤΙΒΟΥΡΚΙΟΣ. ᾿Ω ! μπαμπᾶ !

ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ, (ἐμπορπῶν τὴν καρφίδα εἰς τὸν λαιμοδέτην τοῦ Τιβουρκίου). Κνιτάζε μὴ τὴν χάσῃς ! ἀξίζει χιλίας διακοσίας δραχμᾶς... συλλογίσου πῶς τριάντα χρόνια τώρα τὴν φορῶ ἐγώ... καὶ ἂν κατὰ δυστυχίαν ξεκαρφωθῇ... ποτὲ δὲν θὰ παρηγορηθῶ... (Ἀποτόμος) Ἔλα, δός μου τὴν πίσω.

ΤΙΒΟΥΡΚΙΟΣ, (ὀπισθοχωρῶν) ᾿Α ! ὄχι !

ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ. Τότε μὴ κουνίσεις ἔτσι ἀρκεῖ μιὰ κίνησης διὰ νὰ πέσῃ... (Κατ' ἰδίαν) Κακὰ ἔκαμα νὰ τῷ τὴν δώσω· εἶναι ἀκόμη πολὺ νέος...

ΤΙΒΟΥΡΚΙΟΣ, (κατ' ἰδίαν). Ἐν τούτοις πρέπει νὰ ἔλθωμεν εἰς τὸ προκείμενον. (Μεγαλοφῶνος). Μπαμπᾶ... καλέ μου μπαμπᾶ...

ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ. ᾿Ω ! μ' ἔπιασε τὸ κεφάλι μου !..

ΤΙΒΟΥΡΚΙΟΣ. Δὲν εἶναι τίποτε... θὰ περάσῃ· ἤθελα νὰ σας ὀμιλήσω δι' αὐτὸν τὸν δυστυχῆ νέον... τὸν πελάτην μου... ὁ ὀπιτοῦς ἔκαμε δώδεκα χιλιάδων δραχμῶν χρέη...

ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ. Εἶναι ἕνας ἐλεεινός !... καὶ ἂν ἤμην ἐγὼ πατέρας του... θὰ τὸν ἔστελλα...

ΤΙΒΟΥΡΚΙΟΣ, (κατ' ἰδίαν). Μπούμ !